

KÉT KÖNYV TOPOLYA NÉPRAJZÁRÓL*

Vajdaság etnikai képe folyamatosan alakult a XVI. századtól napjainkig. A török hódoltság alatt a spontánul ideköltözők után — a bécsi udvar telepítésének hatására — egy rendkívül változatos néprajzi kép alakult ki, mely az első világháborút követően tovább gazdagodott, hogy 1945-ben hazánk paszszív tájairól ismét tízezrek találjanak itt otthonra. Szerbek, horvátok, macedónok, szlovákok, ruszinok, románok, Crna Gora-iak, németek, lengyelek, magyarok, zsidók bölcsőhelye lett e vidék, Közép-Európa kicsiben.

A mindennapi kenyér megteremtésében, a földművelésben és az állattartásban alapvető különbség nincs e népek között. Egymástól eltanulták a legjobb művelési módokat, a korai títustervek hatására házaik is hasonlóak, de nyelvüket, szellemi néprajzukat, táplálkozási szokásait, mindazt, ami a hagyományos kultúrával rendelkezőknek az életet jelentette, az idősebbek napjainkig megőrizték. Éppen e rendkívül változatos néprajzi kép a szakemberek

számára érdekes feladatot ad, mert itt vizsgálhatók leginkább az interetnikus kapcsolatok. Egyes népcsoportok, a szlovákok, az ukránok szigetet alkotnak, ezért kultúrájuk gazdag a megőrzött régiségekben. Sok gyűjtőmunkára lesz még szükség ahhoz, hogy elkészülhessen Vajdaság néprajzi monográfiája, mert előbb egy-egy nép hagyományát kell összegezni és csak utána készülhet el az összefoglaló munka.

A jugoszláviai magyarok szellemi hagyatékának összegyűjtését a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézetének a munkatársai és az ő irányításukkal az amatőr gyűjtők, valamint a zentai és a szabadkai múzeum szakemberei végzik.

Vidékünk szellemi múltjának legteljesebben feldolgozott területét a népballadák képezik. Történelmi múltja van e dalok gyűjtésének. A múlt század végén Kálmány Lajos, a modern folklórkutatás előfutára tevékenykedett a Temesközben. Mikor közzétette balladáit, azt a Gyulai Pál és Greguss Ákos képviselte felfogást cáfolta, hogy az Alföld híján van az igazi tragikumot hordozó népballadának és csak a derűs, tréfás hangvételű románcok ör-

Borús Rózsa: *Topolya népszokásai*. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék, 1981.
Tóth Ferenc: *Topolya és környéke népballadáit*. Forum, Újvidék, 1981.

zésére képes. 1915-ben írta Sebestyén Gyulának, kora nagy tekintélyű etnográfusának: „Hogyha az ismeretlen típusú balladákat sikerül teljességében lejegyezni és közölni, az erdélyiek még Greguss után sem verhetik olyan nagyon a mellüket, hogy milyen szegény e téren a magyar föld és milyen gazdagok ők.”

Kálmány után a zentaiak kezdték összegyűjteni a környékükön még fellelhető népdalokat, epikus énekeket. Fábian Jenő, Tripolszky Géza, Burány Béla, Bodor Géza és Bodor Anikó felbecsülhetetlen munkát végzett a Tiszavidéken, Matijevics Lajos és Kovács Ilona a gombosiak, Újváry Zoltán az al-dunai székelyek, Katona Imre és Lábadi Károly a drávaszegiek, Penavin Olga pedig a szlavóniaiak népballadait gyűjtötte össze. Tóth Ferenc posztumusz munkája Topolyának és környékének a népballadait tartalmazza.

Tragikus körülmények között elhunyt folkloristánknek nem ez az első találkozása népballadáinkkal: hét évvel ezelőtt Észak-Bánátot tanulmányozta Kálmány Lajos nyomában, akkor összehasonlítást is végzett. Száz év távlatából figyelte a hagyományváltozást. Nemcsak avarott folklorista volt: előszavából a költő Tóth Ferenc érzékenysége is kiolvasható. Olyan apróságokat is észrevett, melyek a balladák mélyebb esztétikai megértését segítik, márpedig ezekre a csak folkloristák nem figyelnek fel. Ha a két munkát összevetjük, tapasztalhatjuk, mennyit veszített hazai folklórkutatásunk korai halálával. Utolsó munkájának csak az előszavával és a szövegek tipológiájával készült el. Jung Károly utószavából kitűnik, hogy egy-egy balladatípusról jegyzeteket is szándékozott készíteni, ez a rendszerezésből is kiderült, mert még a pár soros töredékeket is bevette a gyűjteményébe: *A halálra*

táncoltatott lány c. változata, a *Tisza szélén elaludtam* f és g változata, a *Kodelka* d variációja.

Topolya és környéke balladakin-cse gazdagnak mondható. A községben és környékén 84 szöveg került elő Tóth Ferencék gyűjtésében, ezenkívül Penavin Olga 14-et tett közzé a Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményeiben; sajnáljuk, hogy ezek nem szerepelnek a kötetben. Ha ezeket az adatokat összehasonlítjuk az észak-bánátiakkal, akkor megállapíthatjuk, hogy az említett észak-bácskai községben lényegesen több balladát ismertek, mert Szajánban csupán 55, Verbicán 41 változatot gyűjtött össze Tóth Ferenc és Katona Imre, pedig az urbanizált környezet fordított arányt sejtetne. Itt is, mint Észak-Bánátban, az új stílusú népballadák az ismertebbek: 12 típusból 41 változat került elő. Ezeket követik a betyárballadák (9 típusból 28 variáns), a klasszikus balladák közül viszont 6 típusból mindössze 15-öt ismertek az adatközlők. Ezek közül is csak a *Három árva* tekinthető igazi régi stílusú népballadának, a többi öt átmenetet képez a régi és az új balladák között. Hasonló az arány a balladák dallamánál is: 12-nek a dallama az új stílusú népdalok közé sorolható, 11 variánsnál a műzene hatása érezhető, hétnél idegen eredetű a dallam, és csak négynek a zenéje tartozik az ősréteghez.

A topolyai kutatások is azt igazolják, hogy a nők a hagyományörzők: a 22 előadó közül 17 volt nő. Ők ismerték a klasszikus balladákat is, az öt férfi csak a betyárdalokat énekelte. Az adatközlők az idősebb korosztályból kerültek ki; átlagos életkoruk 64 év. Ha ők meghalnak, nem valószínű, hogy szellemi kultúránk e rétege tovább fog hagyományozódni, mert a mai kor emberét nemigen érdeklik az efféle dalok, valamint megszűnnek

azok a munkaalkalmak, amikor ezeket dalolták, habár Tóth Ferenc szerint „Igen gyakran éneklük az általuk ismert balladákat, egyedül vagy többekkel, pihenésként vagy munka közben, mert szeretik a régi hallgatós nótákat”.

Kár, hogy Tóth Ferenc jegyzeteiből nem kerültek elő egy-egy adatközlőre vonatkozó adatok. Kíváncsiak lettünk volna rájuk. Mindezekelőtt Lászlóné Virág Terézre, aki a gyűjtés idején 72 éves volt és 14 balladát tudott. Jó lett volna megkérdezni tőle, hogy a fentiekén kívül milyen dalokat és meséket ismer még: lehetséges, hogy tehetséges mesemondó is. Az egyik ballada után közölt beszélgetésből kiderül, hogy napszámoskodott a Topolya környéki nagybirtokokon. Ezért hasznos volna tudnunk, mi a véleménye a variálás lehetőségeiről, szigorúan tartja-e magát az általa megtanult szövegekhez, vagy esetenként változtat rajtuk, milyen a szövegek és a dallamok között a kapcsolat. Csak sajnálhatjuk, hogy Tóth Ferencnek a stilisztikai elemzésre már nem maradt ideje, mert bizonyosra vesszük, hogy ezúttal is sok érdekes megfigyeléssel bővítette volna ebbéli ismereteinket.

Virág Teréztől még Tóth Ferenc gyűjtőtársai: Borús Rózsa, Tomik Erika és Vass Éva is megtudhatnak sok mindent. Örömmel olvassunk a nótafáról, dalairól, elképzeléseit a variálás lehetőségéről.

A szövegek és a dallamok kapcsolatát, valamint azok jellegzetességeit Kónya Sándor tanulmányozta. Ő jegyezte le a balladák dallamát is. Jegyzetei megbízhatóak. Jó lett volna, ha egy-egy énekesről kritikai észrevételeit is elmondja. Egy-egy személyiség jellegzetességeit, az adatközlők közelebbi jelenlétét hiányoljuk a könyvből, azokat, akik megőrizték számunkra ezeket a balladákat. Nem ártott volna a legtehet-

ségesebbeket lefényképezni, mert ezzel a mű még nem veszített volna tudományos jellegéből.

Írásom elején azt állítottam, hogy a vajdasági magyar szellemi néprajz a népballadákat dolgozta fel legjobban. Ennek ellenére nagyon sok fehér folt van, így például hiányoznak a Szabadka környéki, a kupuszinai, a doroszlói, a temerini balladák. Ezek összegyűjtésével teljes képünk lenne epikus dalainkról. Csakis így készülhetne el egy reprezentatív kiadvány, melyben a legszebb, a legjellegzetesebb darabok lennének. Ennek elsősorban a népszerűsítést kell majd szolgálnia, mert egy ilyen könyvből a köztudatba átkerülnének olyan értékek is, melyek eddig feledésre voltak ítélve.

Az utóbbi időben — a balladagyűjtés mellett — a népszokások és a néphit elemeinek az összegyűjtése is a kutatók érdeklődésének homlokterébe került. Hosszabb-rövidebb tanulmányokat olvashattunk róluk a Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményeiben. Jung Károly a gombosi népszokások monográfiáját adta közre, Borús Rózsa pedig a topolyai népszokásokat vette számba. Könyve a múlt év végén jelent meg. Így rövid idő alatt két mű is egy község szellemi múltját mutatja be. Tudomásunk van arról, hogy feldolgozták a város népi építészetét is, úgyhogy lehetőség van arra, hogy Kórógy után Topolya néprajzi monográfiája is elkészüljön.

Borús Rózsa húszévi gyűjtőmunka eredményét összegezte. A naptári ünnepekhez kapcsolódó rítusok feldolgozása a teljesebb, részletezőbb. Talán szerencsésebb is lett volna, ha egyelőre csak ezeket teszi közzé, mert eddigi tapasztalataink alapján az emberélet fordulóíhoz, a munkához kapcsolódó javallatok, tiltások is ugyanolyan színesek, gazdagok, mint a jeles napok szokásai.

Topolyán a téli ünnepek a leggaz-

dagabbak. A két világháború között is élő népszokás volt a betlehemezés. Hogy milyen színes volt a múlt században, azt az 1880-ból származó „forgatókönyv” is bizonyítja. Ismerték a csillagéneket, nagy pompával ünnepelték a farsangot, melynek igazi népi eleme a termékenységi varázsláshoz kapcsolódó tuskóhúzás. Kár, hogy nem tudjuk, meddig gyakorolták ezt a szokást. A farsangi bál és a bőgőtemetés a városiasodás hatására jött divatba.

Borús Rózsa munkájának egyik célja — az előszó szerint — az is, hogy bemutassa, hogyan alakulnak át ezek a szokások. A lakodalomnál és a temetésnél erről részletesen szól, de az ünnepi szokásoknál ez nem derül ki, pedig ha egy-egy jeles napot megtartottak, a hozzá kapcsolódó táplálkozási szokások valószínűleg máig élnek. A szerző beszámol arról, hogy egy-egy disznótóron részt vett, látta a rókatáncot, meghívatta magát a karácsonyi vacsorára. Csodálkozunk azon, hogy nem írta meg, mikor volt ez, mert a gyűjtőknek ritkán van alkalmuk arra, hogy egy-egy szokás spontán megelevenedését szemlélhessék. Érdekesek azok a megfigyelései, amelyeket gyűjtési tapasztalatairól mond. Így például az, hogy egy-egy rítust akkor könnyű leírni, amikor esedékes a betartása, mert ilyenkor eszébe jut az adatközlőnek.

Kár, hogy nem alkalmazta Ortutay Gyulának a betlehemezés összegyűjtésére készített kérdőívét, mert szempontjait valamennyi dramatikus

szokásnál figyelembe kell venni, azokat, melyek egy-egy szokás társadalmi hátterére vonatkoznak minden rítusnál.

Borús Rózsa egyetlen dallamot sem közöl, jóllehet ezek nélkül nem teljes a szokások leírása. Csak a betlehemezésnél taglalja azok társadalmi hátterét, azt, hogy kenyérekészeti lehetősége volt a szegényeknek a két világháború között. Arra azonban már nem tér ki, hogyan álltak össze ezek a csoportok, milyen eszközöket vittek magukkal, volt-e valamilyen szerepe a papságnak a szokás gyakorlatában. Jó lett volna, ha egy kicsit nyomon követi a múlt századból származó szöveg történetét.

Könyve az adatok miatt értékes. A szokások társadalmi hátterét, azok szerepét a közösségekben most már tőlük elvonatkoztatva, külön tanulmányban kell majd összegeznie. Szívesen olvasnánk a topolyai hiedelmekről is, mert ezek szerves részét képezik a szokásoknak. Egy részüket ez a kötet is tartalmazza, de a néphit mitikus alakjairól és tudósairól: a boszorkányokról, esetleg a táltosokról, látókról nem esik szó benne. Bárcsak összegyűjtené és közzétenné a népi imádságokat is, mert valószínű, hogy a viszonylag hagyományörző környezetben ismeretek voltak. Ha ezekkel a munkákkal elkészül, akkor teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy megismertük a topolyai magyarok hétköznapjait és ünnepeit.

BESZÉDES Valéria

DARKO GLAVAN: PUNK

Dečje Novine, Gornji Milanovac, 1980

Aki nyitott szemmel járja a világot, annak valószínűleg szúrja a szemét egy nagy szálla: a punk. Mondom: valószínűleg. Embere válogat-

ja. Tény az, hogy a mozgalom 6—7 évvel ezelőtt tűnt fel (akkor még neve sem volt), mindössze 2—3 évvel ezelőtt pedig a csúcspontból át-